

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าไม้

Young and Mack (1959: 158) ได้ให้ความหมายของ “บทบาท” ว่าเป็นหน้าที่ของฐานะ ตำแหน่ง เมื่อบุคคลได้ดำรงตำแหน่งใด สิ่งก็ตามมากับตำแหน่งนั้นก็คือ การที่เขาต้องมีปะทะสัมพันธ์ (Interaction) กับตำแหน่งอื่นๆ ทั้งที่สูงกว่าและตำแหน่งที่ต่ำกว่าภายในกลุ่ม สิ่งก็ตามมา กับตำแหน่งอันเป็นเครื่องกำหนดสำหรับการดำรงฐานะตำแหน่งนั้น เรียกว่า “บทบาท”

สำหรับ สุวิทย์ ยิงวรรณ (2509: 4) กล่าวว่า ผู้นำในชนบทไทยมีครูพระชาบาล พระภิกษุสงฆ์ และกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำท้องถิ่นกันเป็นส่วนใหญ่ พบว่าโดยปกติพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือมากที่สุด

ส่วน ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ (2539: 21) กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ได้มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ซึ่งจากการศึกษาในพุทธประวัติและในพระไตรปิฎกจะเห็นได้ว่าที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ส่วนมากมักจะอยู่ในสภาพแวดล้อมของป่า เช่น ป่าวาริภิมพวันเป็นสวนมะม่วงที่พ่อค้าผ้าถวายแด่พระพุทธองค์ เขตวันเป็นสวนมะม่วงที่อณาภิณฑกเศรฐฐิตถายไว้ในพระศาสนาอยู่ใกล้เมืองสาวัตถี เขาคิชฌกูฏ ซึ่งอยู่ใกล้กรุงราชคฤห์เวฬุวัน ป่าไผ่ใกล้กรุงราชคฤห์สวนมะม่วงของนายจุนทะในเมืองป่าวา และป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สวนกวางในกรุงสาวัตถี เป็นต้น

ด้านประยงค์ อัมจักร (2541: 57) ได้ให้ความเห็นว่า บทบาทด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติของพระสงฆ์ได้พัฒนาเป็นกลุ่มและเครือข่ายมากยิ่งขึ้น ในระดับพื้นที่ที่เกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง กุศลโลบายที่ได้รับความนิยมมากคือ การบวชต้นไม้หรือการบวชป่า และการสืบชะตาแม่น้ำ

ประสพสุข พันธุประยูร (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย มีข้อเสนอแนะดังนี้ คือ พระสงฆ์ทุกรูปที่เป็นกรณีศึกษามีความตั้งใจในบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และมีความคิดเห็นตรงกันว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเข้ามามีบทบาท ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้เข้ามา มีบทบาทอย่างจริงจังโดยไม่ฝืดคอกฎหมาย สิ่งที่จะควรสนับสนุนและมีกิจกรรมเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์มีประสิทธิภาพในบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ

1. ควรเพิ่มพูนความรู้ในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กับพระสงฆ์ เพื่อให้มีการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ควรให้กำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น ให้การยกย่องสนับสนุนประกาศเกียรติคุณและถือว่าเป็นผู้นำและทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

3. ควรจัดให้มีกองทุน เพื่อเป็นปัจจัยในการปฏิบัติงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นการเฉพาะ เพื่อพระสงฆ์จะไม่ต้องลำบากในการระดมทุนจากแหล่งอื่นมาเป็นค่าใช้จ่ายในการนี้

4. ควรเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง และพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เท่าที่ประมาณ ได้มี 10 หัวข้อด้วยกัน คือ

4.1 ศรัทธา คือมีความเลื่อมใสในการปฏิบัติของพระสงฆ์ ทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์มีวินัยและจริยวัตรอันเหมาะสม น่ายึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง

4.2 บารมี คือคุณลักษณะพิเศษส่วนตัวของพระสงฆ์ ซึ่งอาจเป็นอำนาจในตัวเองของพระสงฆ์ เช่นการมีวาจาศักดิ์สิทธิ์ ความเคร่งครัดในปฏิปทาสมณสาธูป ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ชาวบ้านยอมรับ และเชื่อฟังในคำสอน

4.3 ปฏิปทา คือพฤติกรรมซึ่งพระสงฆ์แสดงให้ชาวบ้านเห็น เช่นความตั้งใจจริง ความมักน้อยไม่เห็นแก่ได้ ความจริงใจ ความอดทน อดกลั้น ความเสียสละ ความสม่ำเสมอ ความเพียรพยายาม ความหวังดี

4.4 สามัคคีธรรม คือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับกลุ่มชาวบ้าน โดยมีความคิดเห็นตรงกัน มีความร่วมมือร่วมใจกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และมองเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากไม่ร่วมมือกัน กับทั้งจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนด้วยความเต็มใจและเสียสละ

4.5 กิจกรรมเกื้อกูล คือพระสงฆ์หรือทางวัดจะต้องมีหรือสร้างโครงการหรือกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระสงฆ์และวัดจะต้องเกื้อหนุนและเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องตลอดไป

4.6 หนุนจรรีตประเพณี คือพระสงฆ์ได้นำเอาจารีตประเพณีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมต่างๆ ตลอดจนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม มาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นการเกื้อกูลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

4.7 มีกลุ่มอนุรักษ์ คือพระสงฆ์ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าขึ้นมาเพื่อช่วยกันดำเนินการ โดยกลุ่มอนุรักษ์นี้เป็นชาวบ้านที่มีความเข้าใจและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า มีพลังความคิดและปัจจัยหลายๆ อย่างพร้อมเพรียง รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์

4.8 ดึงองค์กรมาช่วยเหลือ คือ การขอความร่วมมือจากองค์กรต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน รวมทั้งองค์กรในต่างประเทศเข้ามาช่วยเหลือในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

4.9 inghamvayarakhar คือการให้หน่วยราชการที่รับผิดชอบโดยตรง เช่น กรมป่าไม้ และหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง กรมพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน เจ้าหน้าที่ปกครอง กำนันผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ตำรวจ ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วม หรือมาเป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการ

4.10 วิธีการนอกแบบ พระสงฆ์แต่ละรูปมีวิธีการพิเศษเป็นส่วนตัวที่ไม่เหมือนกัน และต่างก็ได้นำเอากลวิธีเฉพาะตัวมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พระสงฆ์บางรูป นำเอาพันธุ์ไม้แปลกๆ มาจากต่างถิ่นเข้ามาปลูกในป่า แล้วส่งเสริมให้ชาวบ้านช่วยกันปลูก บางรูป จัดพิธีปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญของชาติและศาสนา เช่น ปลูกต้นไม้ในวันพืชมงคล วันฉัตรมงคล วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมราชินีนาถ บางรูปก็กำหนดบริเวณป่าอนุรักษ์เป็นที่สำหรับการเจริญทางวิปัสสนากรรมฐาน และบางรูปก็จัดให้ชาวบ้านไปทัศนศึกษา นอกสถานที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีการจัดดำเนินการเรื่องป่าชุมชนซึ่งบังเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ

ด้าน ทวี สุทธารมณ (2536: 36) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนใน โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าทั้งฝ่ายบรรพชิตและฆราวาสมีความเห็นสอดคล้องกันว่า สถาบันสงฆ์ควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านจิตใจ และด้านวัตถุ ทางมหาเถรสมาคมก็ได้มีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนให้คณะสงฆ์ เข้าไปมีบทบาทในการพัฒนาอย่างจริงจัง ได้กำหนดเป็นโครงการพัฒนาไปในรูปแบบต่างๆ ให้คณะสงฆ์ปฏิบัติ ฝ่ายรัฐบาลก็สนับสนุนทางด้านงบประมาณและอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน ส่วนความ สอดคล้องระหว่างกิจกรรมของโครงการกับแนวความคิดนโยบายนั้น ยังไม่มีความสอดคล้องเพราะ กิจกรรมที่ปฏิบัติส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของการเทศนาอบรมสั่งสอน สำหรับปัญหาของการดำเนินงาน พบว่างบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอระยะเวลาที่ได้รับเงินอุดหนุนไม่เหมาะสม นอกจากนั้น คณะกรรมการฝ่ายฆราวาสส่วนใหญ่ไม่เข้าใจนโยบายของโครงการ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในด้านของการมีส่วนร่วม นั้น สมหมาย กิตยากุล (2542: 27) กล่าวว่า ิว่าการมีส่วนร่วม ของประชาชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจ การร่วม ปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนา ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับ ของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจ ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536: 33) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือการร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการและกิจกรรมในชุมชน ร่วมวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสียดสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ และร่วมติดตามผลการดำเนินงาน บำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ทั้งนี้การแสดงออกในการมีส่วนร่วมอาจเป็นการแสดงออกของบุคคลโดยตรงโดยผ่านองค์กรประชาชนในชุมชนนั้นๆ เอง

ด้าน นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527: 41) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจการกระทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทำให้ประชาชนเข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

สำหรับ เสน่ห์ จารริก (2527: 38) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ได้หมายความว่าเพียงว่าจะดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการ หรือองค์การพัฒนาตั้งขึ้น แต่ที่จริงแล้วให้ชุมชนมีกิจกรรมและวิธีการของตนเองในชุมชน

ส่วน สุริย์ ตันต์ศรีสุโรจน์ (2531: 21) เห็นว่า การมีส่วนร่วม เป็นการร่วมมือร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

นอกจากนั้น กุณจันทร์ สิงห์สุ (2535: 33) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลที่ดี กลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้อสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแข่งขันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย

แท้จริงแล้ว ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ต้องเกี่ยวข้องกับหลายฝ่ายคือ หน่วยงานของรัฐและประชาชน แต่เท่าที่ผ่านมาในประเทศไทยเรา การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มักจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ เพราะรัฐถือว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นของรัฐทั้งหมด ประชาชน เอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนไม่มีหน้าที่รับผิดชอบ ไม่มีสิทธิที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องแต่อย่างใด การที่มีความคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความล้มเหลวในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ต่อมาได้เกิดแนวคิดว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ถูกต่อนั้นควรอยู่บนพื้นฐานที่แท้จริงของสังคม คือ จะต้องมีส่วนมาจากประชาชน ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและใกล้ชิดทรัพยากรป่าไม้ที่กำลังถูกทำลายมากที่สุด แนวความคิดดังกล่าวนี้มักจะเรียกกันว่าการจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Forestry)

การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ถือว่าจุดสำคัญของการอนุรักษ์อยู่ที่ตัวประชาชน และการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพในตัวประชาชนเอง การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนถ้าหากจะแยกพิจารณาแล้วสามารถกล่าวได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1. เป็นการยอมรับความสำคัญของประชาชนมากขึ้น การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นสิทธิเสรีภาพของประชาชน ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีความสมัครใจ และต้องได้รับเกียรติจากผู้อื่นมิใช่เข้ามามีส่วนร่วมเพราะถูกบังคับ ข่มขู่ หรืออยู่ในสถานะที่จำยอมที่ต้องปฏิบัติตาม การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นไปตามหลักการประชาธิปไตยให้มากที่สุด อาจกล่าวได้ว่า การที่ประชาชนได้รับการยอมรับในเกียรติและศักดิ์ศรีจากผู้อื่น ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในศักยภาพของตนเอง

2. เป็นการสร้างความรู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้มากยิ่งขึ้น การพัฒนาป่าไม้จะไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จได้ถ้าหากว่าประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการพัฒนา หรือการแก้ไขปัญหาป่าไม้จะประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้นต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนส่วนใหญ่ที่จะเข้ามาร่วมมือแก้ไขปัญหาพร้อมกัน ทุกคนมีส่วนร่วมกันดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ด้วยกัน ผลประโยชน์ที่ได้รับมีการจัดสรรโดยเสมอภาคกัน สิ่งเหล่านี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพัน และเป็นเจ้าของ ร่วมกันมากขึ้นตามลำดับ

3. ก่อให้เกิดการบริการและดำเนินงานด้านทรัพยากรป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพดีขึ้น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบมีส่วนร่วมเป็นไปในลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาชนในท้องถิ่น เป็นผู้กระทำจะส่งผลถึงบทบาทในการบริหารงาน การดำเนินงานของกลุ่ม การร่วมมือกันปฏิบัติงานในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น จะมีการมอบหมายงาน ให้สมาชิกดำเนินการตามความสามารถของบุคคล ก่อให้เกิดการบริหารและการดำเนินการ ไปอย่างมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

4. เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนมากขึ้น บุคคลแต่ละบุคคลย่อมมีความรู้ความสามารถที่แตกต่างกันออกไป บางคนก็อาจมีความสามารถส่วนตัวแฝงอยู่ และพร้อมที่จะแสดงออกเมื่อมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม นอกจากเป็นการเปิดโอกาสให้แสดงออกซึ่งความสามารถที่ตนมีอยู่แล้ว ยังเท่ากับเป็นการฝึกฝนความสามารถอย่างอื่นให้พัฒนามากยิ่งขึ้น

5. ประชาชนมีผลประโยชน์เพิ่มขึ้น ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการป่าไม้ในเบื้องต้นจะตกอยู่กับประชาชนในท้องถิ่น เช่น อาจมีไม้ใช้สอย การมีอาหารบริโภค การทำให้สภาพแวดล้อมมีลักษณะที่ดีมากขึ้น การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการย่อมเท่ากับเป็นการเพิ่มกำลังความสามารถในการปฏิบัติงานมากกว่าที่ประชาชนกลุ่มน้อยหรือผู้ดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ประชาชนได้ร่วมกันคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินงานและกิจกรรมในชุมชน โดยร่วมกันวางแผน โครงการ ร่วมปฏิบัติงานในลักษณะของการเสียสละแรงงาน บริจาคเงิน วัสดุสิ่งของ ร่วมแบ่งปัน ผลประโยชน์และร่วมติดตามผลงานด้วยความสมัครใจ เพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมหรือ ชุมชนให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนั้น เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี (2536) กล่าวว่า เป็น การเข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะ ร่วมสมทบแรงงาน สมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิดและร่วมทำ ชุมชนมีขอบเขตของการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะคือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ลำดับลักษณะการมีส่วนร่วมดังนี้ คือ เริ่มต้นด้วยการเข้าร่วมในการประชุมที่จัดทำขึ้นตาม วาระต่าง ๆ มีการแสดงความคิดเห็น และข้อเสนอแนะในประเด็นที่จะพิจารณาร่วมตีความใน ประเด็นปัญหาเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด หากในที่ประชุมมีความคิดเห็นในประเด็นปัญหาอย่าง หลากหลาย จะต้องออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านในประเด็นนั้นๆ หากมีความจำเป็นต้องคัดเลือก ผู้รับผิดชอบดำเนินการจะต้องร่วมกันออกเสียงเลือกตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ ในขั้นการดำเนินงาน ตามโครงการ จะต้องร่วมบริจาคเงิน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานสมทบ เพื่อให้การดำเนินงานเสร็จ สิ้นสมบูรณ์ หลังจากนั้นร่วมกันใช้ประโยชน์จากโครงการพร้อมทั้งร่วมกันดูแลรักษาโครงการให้ อยู่ในสภาพที่ดี และประการสุดท้ายหากโครงการเกิดการชำรุดเสียหาย จะต้องดำเนินการปรับปรุง ซ่อมแซมร่วมกับผู้นำ

ลักษณะการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการรับฟังการประชาสัมพันธ์โครงการ แผนงาน โดยมีการแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ
2. การมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการ เพื่อเป็นตัวแทนชุมชนในการเข้ามา ดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานราชการ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ตาม แผนงานที่กำหนดไว้

3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ คือ การได้เข้าร่วมในการใช้ประโยชน์ตลอดจนการบำรุงรักษา

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงาน

เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

ด้านเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมนั้น นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527) กล่าวว่า

1. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมกิจกรรม
2. ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการเข้าไปมีส่วนร่วมเกินกว่าที่เขาประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารเข้าใจทั้งสองฝ่าย และ
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกระทอบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากเข้าไปมีส่วนร่วม

เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ด้านเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่ง สุวรรณี คงทอง (2536: 32) ได้บอกเป็นแนวทางในการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. มีความสนใจและเข้าร่วมประชุม
2. ให้การสนับสนุนช่วยเหลือ
3. เป็นสมาชิกและกรรมการ
4. การเป็นเจ้าของพื้นที่

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม

ด้านชูเกียรติ ภัยดี (2536: 36) ได้เสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วม 3 ประการคือ

1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจ หมายถึง การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ นั้น จะมีเหตุผลที่สำคัญ คือ ประการแรกมองเห็นว่าตนจะได้ผลตอบแทนจากการเข้าร่วม และ ประการที่สองคือการได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

2) ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม หมายถึง การมองช่องทางในการมีส่วนร่วมและมองเห็นประโยชน์ที่ได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้นพื้นฐานทางด้านโครงสร้าง

ของช่องทางความร่วมมือ จึงมีลักษณะดังนี้ ประการแรกเปิดโอกาสให้ทุก ๆ คนในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สองมีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนแน่นอน เพื่อผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริงของตนได้และประการที่สามมีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

3) ปัจจัยด้านอำนาจ ในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น มีนักคิดหลายท่านที่ได้กล่าวเอาไว้ เช่น เกษม จันทรแก้ว (2530: 99-100) ได้กล่าวเอาไว้ว่า การอนุรักษ์เป็นการเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป โดยอยู่ภายใต้วัตถุประสงค์สูงสุดของนักอนุรักษ์ คือ ต้องทำให้โลกนี้ดีและให้ผลผลิต

ด้าน นิวัตติ เรืองพานิช (2541: 410) กล่าวว่า การอนุรักษ์ คือการรู้จักนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด สูญเสียน้อยที่สุดใช้ได้นานและต้องกระจายการใช้ประโยชน์ให้ทั่วถึงกัน โดยถูกต้องตามกาลเทศะด้วย

ส่วน สามัคคี บุญยะวัฒน์ (2539: 118-149) ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยหลักการอนุรักษ์วิทยา ดังนี้ (1) ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผลและอย่างชาญฉลาด (rational use and wise use) คือเป็นการใช้ตามความต้องการ หรือใช้เมื่อถึงเวลาจะต้องใช้และต้องใช้อย่างฉลาด ประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต ตลอดจนพิจารณาถึงหลักเศรษฐศาสตร์อย่างถี่ถ้วนด้วย (2) ปรับปรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรมก่อนนำมาใช้ใหม่ (3) ประหยัดในการใช้ทรัพยากรและสงวนรักษาที่หายาก ส่วนใหญ่จะเป็นพวกทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป และทรัพยากรที่ใช้แล้วสามารถทดแทนได้

ทางด้าน วุฒิพล และคณะ (2536: 98) บอกว่า กฎการอนุรักษ์ (Conservation Rule) มีอยู่ 3 ข้อ เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างยั่งยืนยาวนานได้แก่ (1) ให้มีการรักษาความสามารถของระบบนิเวศในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและหลีกเลี่ยงการก่อกวนที่รุนแรง ซึ่งอาจจะทำลายธรรมชาติและระบบหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ (2) มีการวางแผนพัฒนาเทคโนโลยีที่สามารถเปลี่ยนวิธีการใช้ทรัพยากรจากประเภทที่กำลังจะหมดไป เช่น น้ำมันไปใช้ประเภทฟื้นฟูตัวเองได้ตลอดเวลา เช่น พลังงานแสงอาทิตย์ หรือส่งเสริมให้การนำวัสดุก่อสร้างอันนำมาใช้ทดแทนไม้ เพื่อก่อสร้างบ้านเรือน

หรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ (3) ให้มีการใช้นโยบายวางแผนระยะยาว เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรประเภทที่กำลังจะหมดไป และไม่อาจจะฟื้นฟูมาใหม่ได้

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากร ธรรมชาติ ป่าไม้ เพราะพระพุทธศาสนากับทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้พระพุทธเจ้าที่ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในท่ามกลางธรรมชาติของป่าไม้เป็นส่วนใหญ่ และหลักธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เองก็มีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติทั้งหมด เป็นหลักคำสอนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในสภาพของธรรมชาติตามความเป็นจริงซึ่งมีผลทำให้เกิดความรักความกตัญญู และความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยเราจะเห็นได้จากกรณีที่พระองค์ทรงเน้นสั่งสอนให้พระอัครสาวกตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ ในลักษณะของสื่อการสอนธรรมและทรงบัญญัติห้ามไม่ให้ทำลายธรรมชาติ เป็นต้น

การพูดถึงพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าไม้ ก็เพื่อที่จะได้นำแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวแก้ไขปัญหาของทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่าพระพุทธศาสนามีทัศนคติอย่างไรต่อธรรมชาติ เพราะคุณธรรมเบื้องต้นของประชาชนชาวพุทธนั้น เกิดจากรากฐานที่มาจากความรักความกตัญญูที่ชาวพุทธพึงมีต่อธรรมชาติแล้วจึงจะนำไปสู่ความสัมฤทธิ์ผลในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อบรรเทาปัญหาดังกล่าวได้ (พระมหาธีรวิมล ธีรธมโม, 2543: 34-35)

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า พระพุทธศาสนาองธรรมชาติว่าโดยสาระสำคัญแล้วมีอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ นำชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ
- 2) เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมภพของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน
- 3) มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์

พระธรรมปิฎก (2537) กล่าวว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะย่ำมากในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยและนอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่ง ได้แก่ คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อสัตว์

และพืชทั้งหลายด้วย ดังมีคาถาพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งที่ย่อย่อ ๆ ในพระไตรปิฎกสอนให้รู้คุณ แม้แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ได้ ไม่พึงหักกิ่งก้านใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม”

นอกจากนั้นยังกล่าวว่าการจัดการปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติเท่าที่ วิชาที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเอง และเข้าไปเกี่ยวข้องจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง ซึ่งสามารถสรุปประเด็นแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ ดังนี้

1. การกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง

2. มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

3. แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติทำให้มนุษย์มีโลกทัศน์ใหม่ที่ว่าทุกสิ่งเกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวม มนุษย์เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งอื่นหรือเป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริงแล้วก็คือการจัดการตัวมนุษย์นั่นเอง

2.5 แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา

บนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ คือสภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เรียกว่า อุดุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพที่เรียกว่าพืชนิยาม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติเกี่ยวข้องกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับเรื่องของการกระทำและผลที่ตามมาเรียกว่ากรรมนิยาม ธรรมชาติเกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิตที่เรียกว่าจิตนิยาม โดยเชื่อมโยงธรรมชาติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ตามหลักที่เรียกว่า กรรมนิยาม ได้แก่สิ่งแวดล้อมหลายที่มีความสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุผล

หลักธรรมของพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นถูกแฝงอยู่ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา แต่ถ้าจะให้เห็นผลทางปฏิบัติหลักธรรมคำสอนจะถูกถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะศาสนาพุทธมีพิธีกรรมหลากหลายแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา จึงเป็นการประยุกต์ใช้พิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อมีผลต่อจิตใจหรือเป็นการสร้างจิตสำนึก ในการศึกษาครั้งนี้จึงมีกรอบการศึกษาในเรื่องแนวทางการ

อนุรักษ์ป่าไม้ โดยจะศึกษาเฉพาะการประยุกต์ใช้พิธีการบวช จนมาเป็นการบวชต้นไม้ตามหลักของพุทธศาสนา

การบวชป่าไม้ไม่ได้มีความหมายเพียงแต่การประกอบพิธีกรรม หรือเพียงการนำผ้าเหลืองไปห่มต้นไม้เท่านั้น แต่กิจกรรมการบวชป่าจะเป็นสื่อและสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความผูกพันระหว่างคนกับต้นไม้และสัตว์ป่า ซึ่งจะมีผลดีต่อระบบนิเวศ วิถีชุมชน ท้องถิ่น และประชาชน พิธีบวชต้นไม้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่เกิดจากการประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาซึ่ง เสรี พงศ์พิศ (2536) ได้กล่าวถึงพิธีบวชต้นไม้ สรุปไว้ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเจริญพระพุทธมนต์ให้ต้นไม้ในครั้งพุทธกาล ซึ่งวัตถุประสงค์ของการทำพิธีดังกล่าว เพื่อให้ป่าต้นน้ำลำธารรอดพ้นจากการถูกตัดฟัน ถือเป็นกุศโลบายยับยั้งการลักลอบตัดไม้ บริเวณป่าต้นน้ำ และเพื่อความเป็นสิริมงคลกับต้นไม้ที่ถูกบวช และต้นไม้บริเวณใกล้เคียง

พิธีกรรมการบวชป่าได้ถูกประยุกต์ กำหนดสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์และความหมายจากความเชื่อของชุมชนในภาคเหนือ โดยมีเป้าหมายเพื่อปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพันและการเคารพซึ่งกันและกัน ระหว่างคนกับต้นไม้ โดยส่วนใหญ่ต้นไม้ที่รับการบวชแล้ว มักได้รับการคุ้มครองรอดพ้นจากการถูกลักลอบตัด การประกอบพิธีกรรมการบวชป่าได้ดำเนินการมาหลายพื้นที่แต่ละพื้นที่ ก็จะนำไปประยุกต์ใช้ต่างกันแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าของเรานั้นก็ยังทรงมีความใกล้ชิดกับต้นไม้และป่าเป็นอย่างยิ่ง ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และดับขันธปรินิพพาน เช่น

ประสูติ เมื่อวันศุกร์ ที่ 18 พฤษภาคม เวลา 11 นาฬิกา ปีกอ ก่อน พ.ศ.80 เป็นเดือนเริ่มหน้าฝน และจวนเที่ยง ขณะที่พระพุทธศาสนาเสด็จประภาส ณ ป่าลุมพินี ระหว่างนครเทเวทกะกับนครกบิลพัสดุ์

ตรัสรู้ เมื่อวันพุธ ที่ 20 พฤษภาคม เวลา 05.33 น. ปีกา ก่อน พ.ศ.45 ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม นครชนบท เป็นต้น หน้าฝน อากาศเย็นชุ่มฉ่ำเพราะเป็นเวลาใกล้รุ่ง มีน้ำค้างทั้งบนยอดไม้และยอดหญ้า เป็นชนบท เพราะฉะนั้นต้นไม้คงจะร่มรื่น

ขอสำคัญตรัสรู้ได้ร่มต้นโพธิ์ใหญ่ ใบหนา ประทับอยู่ 7 วัน หมายความว่า ประทับด้วยความปลอดโปร่งพระทัย อากาศเย็นสบาย พระจันทร์เต็มดวง เนื่องจากเป็นวันเพ็ญเดือน 6 ด้วยตรัสรู้ในความเงียบสงบ เสียงที่จะทรงได้ยินนั้นคงจะมีแต่เสียงหริตหริ่งเรไรและเสียงสายของใบโพธิ์ สิ่งแวดล้อมเหมาะสมจะเป็นที่เจริญภาวนาอย่างยิ่ง

ดัชนีชนีประนิพนพาน ในวันอังคารที่ 15 พฤษภาคม เวลาบ่าย 15.50 น. ปีมะเส็ง ก่อน พ.ศ. 1
ณ เมืองกุสินารา ได้เริ่มไม้ไ้กไม่ไ้มีการสร้างเป็นกฎฎถวายให้ประทับอาจจะเป็นเพราะโปรคกรรมชาติ
ที่ปริสุทธิต้นไม้ในพระพุทศาสนาและต้นไม้สำคัญที่พระพุทเจ้าเคยประทับ มี 5 ชนิด ได้แก่

1. ต้นสาละ ตอนประสูติและดัชนีชนีประนิพนพาน ณ ได้เริ่มสาละ เป็นไม้ใหญ่มี
ใบขนาดกตลอดปี
2. ต้นโพธิ์ ทรงศรีสรู้ได้เริ่มโพธิ์ ประทับ 7 วัน
3. ต้นจิก เคยประทับได้เริ่มจิก หลังประทับได้เริ่มโพธิ์แล้ว 7 วัน
4. ต้นไทร เคยประทับได้เริ่มไทร หลังประทับได้เริ่มจิกแล้ว 7 วัน
5. ต้นเกด เคยประทับได้เริ่มเกด หลังประทับได้เริ่มไทรแล้ว 7 วัน

ต้นไม้ที่ปรากฏตามพุทประวัติ - รฐมสมโพธิ์ มีดังนี้

1. ต้นไผ่	2. ต้นตาลหนุ่ม
3. ต้นตาล	4. ต้นมะม่วง
5. ต้นสมอ	6. ต้นกุ่มบก
7. ต้นมะขามป้อม	8. ต้นประคู้
9. ต้นจันทร์แดง	10. ต้นสีเสียด
11. ต้นตะเคียน	12. ต้นสะเดา
13. ต้นส้ม	14. ต้นหว่า

ดอกไม้ ในพุทประวัติ มีดังนี้

1. ดอกมณฑา
2. ดอกบัว

ต้นหญ้า ในพุทประวัติ มีดังนี้

1. ต้นหญ้าคา
2. ต้นหญ้าแพรก

ด้าน จิตเกษม สิริเดช (2533) กล่าวว่า จากหลักฐานในพระไตรปิฎก สามารถค้นคว้าได้
หลายจุดหลายตอน ถึงความเป็นนั้กอนุรักษักรรมชาติของพระบรมศาสดา โดยมีมาในข้อศีลบ้าง
ในข้อวินัยบ้าง หรือในพระสูตรต่าง ๆ ที่ทรงแสดงไว้บ้าง ซึ่งอาจมีมาจากสาเหตุโดยตรง หรือโดย
อ้อมก็ตาม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

“อนุรักษ์สัตว์”

ศีลข้อที่หนึ่ง ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์

วางโทษภัย วางของมีคม แล้วมีความละเอียดต่อการกระทำบาป
มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอยู่
(จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 20 “อุโปสถสูตร”)

นับตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลนานมา พระพุทธองค์ทรงวางนโยบายอนุรักษ์ชีวิตสัตว์โลกเอาไว้
แล้ว โดยการกำหนดข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่า “ศีล” ให้แก่ชาวโลก

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หากผู้คนพยายามรักษาศีลข้อที่หนึ่งนี้เพิ่มมากขึ้น ปัญหาการสูญพันธุ์
ของสัตว์ป่าต่าง ๆ จะลดลง ในป่าจะมีสัตว์อาศัยอยู่ และสัตว์ทั้งหลายก็จะมีป่าให้อยู่ สัตว์กับป่าไม้
เป็นสื่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่ใช่ไปทำสัตว์ป่าให้กลายเป็นสัตว์บ้าน นำมาบังคับใส่กรงขังไว้
แล้วทำลายป่าราบเรียบสร้างเป็นตึกแถว

อย่าทำให้สัตว์ป่าไร้ป่าอยู่ ซึ่งผิดธรรมชาติของมัน อย่าทำให้ป่าต้องร้างสัตว์อยู่ซึ่งผิด
ธรรมชาติของป่า และอย่าทำให้วงจรชีวิตของธรรมชาติ ที่สัตว์กับป่าต้องพึ่งพาอาศัยกันนั้นต้องถูก
ทำลายสมดุลในตัวของมันเองไป อันเนื่องมาจากการฆ่าแกงทำร้ายสัตว์ การข่มเหงบังคับสัตว์อย่าง
รุนแรง ด้วยฝีมือของมนุษย์

โปรดช่วยกันเอ็นดู ให้ความกรุณา และให้ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงบ้างเถิด อย่ารังแกกัน
เกินไปนักเลย

อนึ่ง ภิกษุใดแก่งพรากสัตว์จากชีวิต

หรือภิกษุใดรู้อยู่ บริโภคน้ำมีตัวสัตว์

หรือภิกษุใดรู้ชื่อว่า น้ำมีตัวสัตว์ ก็รดน้ำนี้เอง หรือให้คนอื่น

รดน้ำนี้ ลงบนหญ้าก็ตาม ดินก็ตาม ล้วนเป็นอาบัติปาจิตตีย์

(โทษระดับเบาที่ทำผิดในการละเมิดพระวินัย)

(เล่มที่ 2 “สัปปถวรรค สิกขาบทที่ 1 – 2” “กุตคามวรรค สิกขาบทที่ 10”)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนผู้ประพฤติธรรม ให้รู้จักอนุรักษ์ชีวิตของสัตว์อื่น ๆ แม้กระทั่งทรง
เตือนการใช้เลศเล่ห์ ที่จะไปทำร้ายสัตว์ให้ตาย ไม่ว่าจะป็นสัตว์บกหรือสัตว์น้ำก็ตาม ไม่ว่าจะเอา
มากินเป็นอาหารหรือเอามาทำเป็นเครื่องใช้อะไรก็ตาม พระองค์ทรงดำหนิติเตียนผู้กระทำเช่นนั้น

ดังนั้น จึงควรเลิกใช้ชิ้นเชิงหลอกตัวเอง และลวงคนอื่นเสียที่ว่า “สัตว์เกิดมาเพื่อให้คนกิน
เพื่อให้คนใช้ แล้วก็เพื่อเป็นทาสของคน” เพราะ โดยแท้จริงแล้ว สัตว์โลกทุกชนิดล้วนเกิดมาอย่าง
อิสระเสรี ไม่มีใครเป็นเจ้าของชีวิตของใคร และไม่มีใครเป็นทาสชีวิตของใครเลย สัตว์ทั้งหลายมี

สิทธิ์เป็นเจ้าของชีวิตของคนผู้เดียวเท่านั้น เพราะต่างก็รักชีวิตของตนด้วยกันทั้งสิ้น จึงไม่ควรเบียดเบียนทำร้ายสัตว์อื่น

อนุรักษ์ดิน

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า คุณอน โมฆบุรุษ (ผู้ไร้ประโยชน์)ทั้งหลาย โฉนพวกเธอ (ภิกษุ) จึงได้ขุดดินเองบ้าง ให้คนอื่นขุดดินบ้างเล่า เพราะคนทั้งหลายสำคัญในดินว่า มีสิ่งมีชีวิต จึงยอมเบียดเบียนอินทรีย์ (สิ่งมีชีวิต) การกระทำของพวกเขา นั้น เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เสื่อมใส และเป็นไป เพื่อความเป็นอย่างอื่นของชนบางพวกที่เสื่อมใสแล้ว

(เล่มที่ 2 “มุลาวทวารรค-สิกขาบทที่ 10”)

แม้กระทั่งพวกสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดิน พระบรมศาสดาก็ทรงอนุรักษ์ชีวิตไว้ ซึ่งโดยแท้จริง สัตว์เล็ก ๆ ในดินนี้เองเป็นผู้ช่วยให้ “ดินมีชีวิต” ขึ้นมา ดังนั้นการทำให้ชีวิตสัตว์ในดินตายไป ก็คือ การทำให้ดินต้องตายไปด้วย กลายเป็น “ดินตาย” ที่ไร้ประโยชน์ ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้

ฉะนั้น นักเพาะปลูกที่เป็น “นักปฏิบัติธรรมของพุทธ” จึงสมควรใช้ “การเพาะปลูกแบบ ธรรมชาติ” เพราะมีแต่วิธีนี้วิธีเดียวเท่านั้นที่จะไม่ต้องเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ เนื่องจากวิธีการเพาะปลูก แบบธรรมชาตินั้นไม่ต้องขุดดิน ไม่ต้องไถพรวนดิน แต่จะปล่อยให้ดินพัฒนาตัวของมันเอง คือ ปล่อยให้สิ่งมีชีวิตในดิน เช่น จุลชีพในดิน ไส้เดือน ตัวตุง ฯลฯ ทำหน้าที่แทนคันไถและวัวเทียม ในการจัดระบบดินและสร้างดินให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นมา

ดินจะมีชีวิตตามธรรมชาติของมันเอง และธรรมชาติจะสร้างดินให้มีชีวิตเองวงจรชีวิตของ ธรรมชาติย่อมสมดุลกันเอง หากมนุษย์ไม่เข้าไปแทรกแซงทำลาย ดังเช่น ป่าเขาถ้ำนาไพร ไม่ต้องการ ปลูกเคมีใด ๆ จากมนุษย์เลย แต่ดินไม้ก็พากันเติบโตสูงใหญ่อย่างหนาแน่นรกทึบได้เอง

อนุรักษ์น้ำ

ภิกษุพึงทำการศึกษาวว่า เราจะไม่ถ่ายอุจจาระ ไม่ถ่ายปัสสาวะ หรือป้อนน้ำลาย ลงในน้ำ

(เล่มที่ 2 “ปาหุทวารรค สิกขาบทที่ 15 พระปฐมบัญญัติ)

พระพุทธองค์ทรงแสดงเจตนารมณ์ ให้ช่วยกันรักษาความสะอาดแก่แม่น้ำ – ลำคลอง – หนอง – บ่อ ฯลฯ ไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงน้ำ น้ำจึงจะไม่กลายเป็นมลพิษ ไม่เป็นแหล่งแพร่เชื้อ โรคสู่ประชาชน ตลอดจนไม่ก่ออันตรายสู่สัตว์น้ำและสัตว์บกทั้งหลายด้วย

แล้วเจ้าพระยาที่กำลังจะเน่า จะได้คืนกลับสู่ความสะอาดสวยใสดั้งเดิม หากชาวบ้านช่วยกัน
ไม่ทิ้งขยะของเสียลงน้ำ

อนุรักษ์พีช

ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราไม่ป่วยไข้ จะไม่ถ่ายอุจจาระ
ไม่ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว
(เล่มที่ 2 “ปาทุกาพรรค สิกขาบทที่ 14”)

ทรงบัญญัติห้ามถ่ายสิ่งสกปรก หรือไม่ให้ถ่มสิ่งของปฏิกูล รดบนใบไม้ใบหญ้าที่สดเขียว
เพราะตามธรรมชาติของพีชแล้ว พีชต้องการปุ๋ยจากแผ่นดิน ใบต้องการแสงแดดจากดวงอาทิตย์จึง
ไม่มีความต้องการใด ๆ เลย ที่จะรับปุ๋ยสดของมนุษย์รดที่ตัวพีช ฉะนั้นทางที่ดีควรขับถ่ายลงดิน
เป็นดีที่สุด แล้วดินนั้นแหละจะเป็นผู้ป้อนอาหารไปสู่พีชเอง

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปุ๋ยสารเคมี” ซึ่งพีชไม่ต้องการมาเป็นปุ๋ยเสริมเลย มิหนำซ้ำสารเคมี
นั่นเองจะทำร้ายสัตว์ในดินให้ตาย แล้วดินก็ต้องถึงแก่ความตายไปด้วย “ดินตาย” ย่อมปลูกพีชไม่
ได้ผล เพราะพีชอาศัยเพียง “ดินที่มีชีวิต” เท่านั้นเป็นอาหาร ในการสร้างความเจริญเติบโตให้แก่ตัวเอง

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนว่า ดูก่อน โมฆบุรุษ
(ผู้ไร้ประโยชน์)ทั้งหลาย โฉนพวกเธอ (ภิกษุ) จึงได้ตัดต้นไม้เองบ้าง
ให้คนอื่นตัดต้นไม้บ้าง เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่า มีชีวิต
การกระทำของพวกเธอนั้น เป็นไปเพื่อความไม่เลื่อมใส ของชุมชน
ที่ยังไม่เลื่อมใส และเป็นไปเพื่อความเป็นอย่างอื่น ของชนบางพวก
ที่เลื่อมใสแล้ว

(เล่มที่ 2 “กุตคามพรรค สิกขาบทที่ 1”)

วินัยข้อนี้ชี้ชัดเรื่องของการอนุรักษ์ต้นไม้ โดยไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้ และไม่บอกคนอื่นตัด
ต้นไม้ให้ เพื่อรักษาชีวิตของป่าไม้เอาไว้

มาถึงทุกวันนี้ ต้นไม้ขาดแคลนมหาศาล ไม่มีจำนวนเพียงพอฟอกอากาศพิษในเมืองที่พ้น
ออกจากท่อไอเสียรถ หรือปล่อยออกจากปล่องโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ “ปอดธรรมชาติของโลก”
ได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง เพราะต้นไม้ถูกมนุษย์ตัดโค่นทำลาย เมืองไทยเคยมีป่าเขตร้อนปกคลุม
พื้นที่อยู่ 80% แต่ทุกวันนี้เหลือไม่ถึง 20% ซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำลายลงเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจ
สังคม เลียนแบบประเทศอุตสาหกรรมที่เจริญแล้วทางเทคโนโลยีทั้งหลาย

ฉะนั้น หากหวังจะหายใจกันได้อย่างปลอดภัย ไม่หวั่นควันพิษจากรถที่จะทำให้สมองเสื่อม หรือทำให้เชื้อหลอดเลือดอักเสบ หรือทำให้หายใจไม่ออกแล้วต้องเร่งช่วยกันปลูกต้นไม้มาก ๆ ทั่วประเทศทั่วโลก แล้วอากาศบริสุทธิ์จึงจะกลับคืนมาสู่มนุษยชาติได้อีกครา

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราพิจารณาเห็นอำนาจประโยชน์

2 ประการ จึงเสพเสนาสนะ (ที่พักอาศัย)อันสงบ คือป่าและป่าเปลี่ยว

อำนาจประโยชน์ 2 ประการนั้นคือ

- 1) เห็นการอยู่สบายในปัจจุบันของตน
- 2) อนุเคราะห์หมู่ชนในภายหลัง

คำตรัสของพระพุทธองค์นี้ เป็นเครื่องยืนยันถึงสภาพที่อยู่อาศัยอันสงบ ซึ่งในสถานที่นั้นมีต้นไม้ใบหญ้า อยู่ร่วมด้วย เพราะธรรมชาติช่วยให้อากาศบริสุทธิ์สดชื่น ชวนให้น่ารื่นรมย์ใจ ยิ่งบ่งชี้ถึงเมกไม้อันสงบร่มเย็นว่า เป็นสถานที่เหมาะต่อการพักผ่อน แม้เป็นอนุชนรุ่นหลัง ก็ควรได้สัมผัสความสุขเช่นนั้นด้วย

ต้นไม้เกิดในพื้นที่อันเสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันหนา

มีร่มเงาหนาที่บ นุรุษผู้มีกายอันความร้อยแผดเผาครอบงำ เหน็ดเหนื่อย สะทกสะท้าน หิว

กระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้ นั้น โดยเส้นทางเดียว

เมื่อมาถึงต้นไม้ เชนั่ง นอน ในร่มเงาต้นไม้ นั้นได้รับความรู้สึกสุขเป็นอันมาก

(เล่มที่ 12 “มหาสิหนาทสูตร”)

อนูรักษัทรพยากร

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวธรรมของภิกษุ ซึ่งเป็นผู้สันโดษ (มักน้อย) ด้วยปัจจัย

(รองจำเป็นในการยังชีพ) ที่น้อยหาได้ง่ายและไม่มีโทษว่าเป็นองค์แห่งความเป็นมานะ คือ

1. สันโดษด้วยจิวร ผ้าบังสุกุล (ผ้าทิ้งแล้ว) ที่น้อย หาได้ง่ายและไม่มีโทษ
2. สันโดษด้วยโภชนะ คำข้าวที่น้อย หาได้ด้วยปลีแข้ง หาได้ง่ายและไม่มีโทษ
3. สันโดษด้วยเสนาสนะ โคนต้นไม้ที่น้อย หาได้ง่ายและไม่มีโทษ
4. สันโดษด้วยเกสัช (ยา) มุตระ (ปีศาจวะ) เน่า ที่น้อย หาได้ง่ายและไม่มีโทษ

พระองค์ทรงสอนให้ทำตนเป็นผู้มีกน้อย ใช้สอยของกินของใช้อย่างประหยัด เท่าที่มีความจำเป็นแก่ชีวิตเท่านั้น ซึ่งที่สำคัญ ๆ ก็คือ ปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค

การร่วมมือกันกินน้อยใช้น้อยนี้เอง จะทำให้ทรัพยากรของโลกถูกใช้อย่างประหยัด สัตว์และพืช ตลอดจนแร่ธาตุต่าง ๆ จะไม่ถูกใช้จนไปอย่างฟุ่มเฟือย ทรัพยากรธรรมชาติจึงจะเหลืออยู่มาก เพียงพอ หาใช้ได้ง่าย ไม่เกิดความขาดแคลนอันจะเป็นที่มาของการแก่งแย่งกันเป็นที่มาของการล่าทรัพยากรในต่างแดนเกิดขึ้น ซึ่งผลสุดท้ายก็คือความล่มจมของธรรมชาติทั่วโลกแล้วธรรมชาติก็ต้องเสียสมดุลอย่างย่อยยับ มลภาวะย่อมแผ่กระจายออกไปทุกหนทุกแห่ง เพราะธรรมชาติทั้งหมดล้วนสอดคล้องประสานกันเป็นวงจรเดียว

“เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับ และตกแต่งกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประทีป
ผิว อันเป็นฐานะแห่งการแต่งตัว”

(เล่มที่ 20 “อุโปสถสูตร”)

ทรงห้ามชาวพุทธผู้ถือศีล 8 อย่างเด็ดขาดว่า ไม่ควรใช้ทรัพยากรอย่างเกินเลยความจำเป็น โดยเอามาใช้กันอย่างไม่คุ้มค่าต่อสิ่งที่จะต้องสูญเสียไป เช่น นำสัตว์เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องประดับบ้าน ใช้ตกแต่งกายเท่านั้น หรือเด็ดดอกไม้ ตัดต้นไม้ นำไปใช้เสริมสวยใช้เป็นของกำนัลแก่นั้น หรือเอาทรัพยากรธรรมชาติ มาผลิตเป็นของหอม เป็นเครื่องสำอางเพียงเพื่อบำเรอความหรูหรา ฟุ้งเฟ้อเท่านั้นเอง

บรรดาตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงข้อประพฤติกปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าทรงพาดำนาชาวโลก ให้ก้าวเข้าสู่ “ระบบนิเวศ” อันจะช่วยกันไม่ให้เกิดมลภาวะ ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งถือได้ว่าเป็นทั้ง “การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของโลก” ไว้และเป็นทั้ง “การอนุรักษ์คุณงามความดีของมนุษย์” ไว้ อันจะช่วยให้ชาวโลกได้ลดละกิเลสความเห็นแก่ตัวลง ไม่ผลาญทำลาย “ทรัพยากรธรรมชาติ” และ ไม่ผลาญทำลาย “ธรรมชาติความดีของมนุษย์” ทิ้งไป

สรุปแล้ว ความรู้กับข้อปฏิบัติที่จะช่วยคุ้มครองโลกให้คงงาม คุ้มครองตนให้ไปสู่ที่ดั้นนั้น ได้มีมาแต่โบราณกาล อีกทั้งมีอยู่แล้วมากมาย แต่จนถึงทุกวันนี้โลกยิ่งเสียหายยับเยินลงไปทุกที นี้ย่อมแสดงถึงความตกต่ำทางใจของมนุษย์ทวีมากขึ้นเป็นลำดับ เพราะความวิปริตแปรปรวนของสภาพแวดล้อมทั้งหลายนั้น ล้วนเกิดจากผลงานของมนุษย์แทบทั้งสิ้น ดังนั้น トラบไคที่ยังแก้ไข “ความเลวในหัวใจมนุษย์” ให้เลิกชี้โลก เห็นแก่ตัวไม่ได้ トラบไคที่หวังเลยว่า สภาพแวดล้อมของธรรมชาติจะเกิดขึ้นได้ และトラบไคที่ “หัวใจของคนดี” ที่อดอยต่อการเสียสละเลิกล้มการสร้างสรรค์โลกหยุดผงาดขึ้นยืนหยัดต้านภัยพาล トラบไคที่หวังเลยว่า สังคมโลกนี้จะสวยงามสุขเย็นได้

นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้น ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ดังนี้

1. การอนุรักษ์สัตว์ พระองค์ได้ทรงวางนโยบายการอนุรักษ์ชีวิตของสัตว์โลกเอาไว้ โดยการกำหนดข้อปฏิบัติที่เรียกว่า “ศีล” ขึ้น หากทุกคนปฏิบัติตามข้อห้าม ปัญหาการสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าต่างๆ ก็จะลดลงไป สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถเพิ่มจำนวนมากขึ้นได้ แต่ถ้าหากสัตว์ป่าชนิดใดสูญพันธุ์ไปแล้วก็ไม่สามารถสร้างพันธุ์สัตว์ป่าชนิดนั้นขึ้นมาได้อีก (นิวัตติ เรื่องพานิช, 2542: 257) กล่าวว่าการอนุรักษ์สัตว์ป่าควรดำเนินการดังนี้

1.1 การป้องกัน การป้องกันให้สัตว์ป่าคงอยู่นับว่าเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกของการจัดการสัตว์ป่า เพราะถ้าหากสามารถที่จะคุ้มครองรักษาสัตว์ป่าชนิดต่างๆ ไว้ได้แล้วการดำเนินงานในเรื่องอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการจัดการสัตว์ป่าย่อมกระทำตามหลักวิชาการให้บังเกิดผลดีได้

1.2 การอนุรักษ์แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำและอาหาร หมายถึงการป้องกันการบำรุงรักษา และการปรับปรุงแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งน้ำและอาหารของสัตว์ป่าให้อยู่ในสภาพที่ดีและไม่ถูกทำลายให้สูญหายไป เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ป่าให้มากที่สุด

1.3 การค้นคว้าวิจัยทางวิชาการ การค้นคว้าวิจัยถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการจัดการสัตว์ป่าในอนาคต ต่อไปเมื่อกิจการด้านสัตว์ป่าได้เจริญมากขึ้น งานป้องกันและปราบปรามการลักลอบล่าสัตว์ป่าจะลดลง งานค้นคว้าวิจัยกลับจะเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จึงควรที่จะเริ่มงานค้นคว้าวิจัยทางวิชาการให้ควบคู่กับงานด้านป้องกันและปราบปรามด้วย เพื่อจะได้หาทางจัดการให้สัตว์ป่ามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในระดับที่พอเหมาะกบปริมาณอาหารและที่หลบภัยในท้องถิ่นๆ

1.4 การใช้ประโยชน์จากสัตว์ป่า ตามหลักของการอนุรักษ์นั้นมิได้มุ่งแต่ที่จะเก็บรักษาทรัพยากรนั้นๆ ให้คงอยู่ตลอดไปเท่านั้น แต่ยังต้องรู้จักนำทรัพยากรนั้นๆ มาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุดโดยไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรนั้นๆ อีกด้วย ในเรื่องสัตว์ป่าก็เช่นกันจะต้องหาวิธีที่จะนำเอาสัตว์ป่าต่างๆ มาใช้ให้บังเกิดประโยชน์แก่สังคมในทางที่เหมาะสม เช่นจัดสถานที่ชมสัตว์ป่าให้ประชาชนได้เข้าไปใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือศึกษาหาความรู้ตามสมควร ถ้าหากมีจำนวนสัตว์ป่ามากพอก็ควรเปิดให้มีการล่าสัตว์นั้นๆ โดยอยู่ในความควบคุมดูแลของพนักงานเจ้าหน้าที่ และควรกำหนดกฎระเบียบต่างๆ ที่จะใช้ปฏิบัติในการล่าสัตว์ด้วย

2. การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน การใช้ทรัพยากรดินในประเทศไทย ขาดการวางแผนและขาดหลักเกณฑ์มาตั้งแต่สมัยดั้งเดิม ทำให้ทรัพยากรดินได้รับความกระทบกระเทือนและเสียหายอย่างหนัก มีการเพิ่มผลผลิต โดยการขยายพื้นที่ใช้ที่ดินตามชนานเมืองที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรไปเป็นที่อยู่อาศัยและโรงงานอุตสาหกรรม การบุกรุกเผาทำลายป่าบริเวณต้นลำธาร เพื่อทำไร่เลื่อนลอย เป็นการใช้ที่ดินอย่างขาดประสิทธิภาพและเป็นอันตรายต่อทรัพยากรดินอย่างยิ่ง พระบรมศาสดาก็ทรงห่วงใย

ในทรัพยากรดินและทรงตรัสว่า ในดินเองก็มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วสิ่งมีชีวิตช่วยให้ “ดินมีชีวิต” ขึ้นมา การทำให้ชีวิตสัตว์ในดินตายไปก็คือการทำให้ดินต้องตายไปด้วย กลายเป็นดินที่ไร้ประโยชน์ ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้ ฉะนั้นจึงสมควรใช้ “การเพาะปลูกแบบธรรมชาติ” เป็นการเพาะปลูกโดยไม่ต้องขุดดิน ไม่ต้องไถพรวนดิน แต่จะปล่อยให้ดินพัฒนาตัวของมันเอง คือให้สิ่งมีชีวิตในดิน ทำหน้าที่แทนคันไถและวัวเทียม ในการจัดระบบดินและสร้างดินให้อุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในสิกขาบทปาทุการวรรคที่ 15 ว่า ห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะลงในน้ำ เพราะในน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ คือให้ช่วยกันรักษาไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงสู่แม่น้ำ น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์อันดีและมีโทษมหันต์ หากไม่ได้มีการจัดการและควบคุมที่ดีพอ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำจำเป็นจะต้องอาศัยการวางแผนการจัดการและพัฒนาแหล่งน้ำ และการควบคุมปริมาณและอัตราการไหลของน้ำให้พอเหมาะ พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณภาพและระยะเวลาการไหลของน้ำในเวลาเดียวกันด้วย นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจะต้องพิจารณาควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำทุกประเภทร่วมกัน ให้บังเกิดผลสัมฤทธิ์มากที่สุด เพราะการใช้ประโยชน์จากน้ำแต่ละประเภทจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ยาก และแม้ว่าการใช้ทรัพยากรน้ำในประเทศไทยดำเนินการมาโดยปราศจากการวางแผนที่ดีความผิดพลาดในการใช้ประโยชน์ที่ดินส่งผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำเป็นอย่างมาก การโค่นเผาและทำไร่เลื่อนลอยในบริเวณต้นน้ำลำธาร การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยการขยายพื้นที่ทำให้เกิดอันตรายต่อทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างมาก ในการอนุรักษ์จะต้องทำควบคู่กันไปทั้งภาครัฐและประชาชนให้มีส่วนร่วม เช่น การออกกฎหมายเกี่ยวกับการใช้น้ำ (water laws) เนื่องจากประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำมีมากขึ้น จึงควรมีกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการใช้น้ำ เป็นการควบคุมการแจกจ่ายน้ำทั้งที่อยู่บนพื้นผิวดินและใต้ดินให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้ใช้น้ำ ขณะเดียวกันก็เป็นการประหยัดและป้องกันการสูญเสียน้ำโดยเปล่าประโยชน์อีกด้วย นอกจากนี้การวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำและการจัดการลุ่มน้ำของแม่น้ำสายสำคัญๆ ของประเทศเพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำได้รับประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างทั่วถึง การปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำหาทางชลอการไหลของน้ำให้คงอยู่ในลำน้ำนานที่สุดเพื่อมิให้น้ำฝนที่ตกลงมาไหลบ่าลงสู่ทะเลโดยปราศจากการใช้ประโยชน์ และลดอัตราการพังทลายของดินและการตกตะกอนตามลำน้ำต่างๆ ลง การปรับปรุงระบบชลประทานและคลองส่งน้ำต่างๆ เพื่อป้องกันการสูญเสียน้ำในขณะส่งน้ำ และเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้น้ำจากคลองชลประทานให้ดียิ่งขึ้น

4. การอนุรักษ์พืช พระบรมศาสดาทรงบัญญัติไว้ในสิกขาบทที่ 14 ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราไม่อาพาธ จะไม่ถ่ายเทอุจจาระ ไม่ปัสสาวะหรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว” คือทรงห้ามไม่ให้ถ่ายสิ่งสกปรกรดบนใบไม้ใบหญ้าที่สดเขียว เพราะตามธรรมชาติของพืชแล้ว พืชต้องการปุ๋ยจากแผ่นดิน ใบต้องการแสงแดดจากดวงอาทิตย์ นอกจากนี้พระองค์ก็ตรัสถึงการอนุรักษ์ต้นไม้ โดยไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้หรือบอกให้คนอื่นตัดต้นไม้ให้เพื่อรักษาชีวิตของป่าไม้เอาไว้ ต้นไม้เปรียบเสมือนร่มเงาสำหรับผู้ที่ยืนเหนื่อยที่ต้องการพัก ก็สามารถพักใต้ต้นไม้โดยอาศัยเงาบังแดดได้เป็นอย่างดี

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดนโยบายป่าไม้

ซึ่ง อำนวย คอวนิช (2525) กล่าวว่าแนวทางการกำหนดนโยบายจัดการป่าไม้ อาจแบ่งกว้าง ๆ เป็น 3 แนวทาง ได้แก่

- 1) แนวความคิดที่ถือว่า ป่าไม้เป็นของรัฐ
- 2) แนวความคิดที่ถือว่า ป่าเป็นของชุมชน
- 3) แนวความคิดที่ถือว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรเพื่อการอนุรักษ์

1.1 แนวความคิดที่ถือว่า ป่าไม้เป็นของรัฐ ตามแนวความคิดนี้ การจัดการป่าไม้จะต้องสนองตอบต่อรัฐ หรือประชาชนทั้งประเทศหรือทุกกลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะประชาชนในท้องถิ่น ได้แก่ การแสวงผลประโยชน์จากป่าเพื่อสนับสนุนการใช้สอย และเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ เช่น อุตสาหกรรมโรงเลื่อย อุตสาหกรรมกระดาษ อุตสาหกรรมไฟเบอร์-บอร์ด แนวความคิดนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวความคิดใช้ไม้เพื่ออุตสาหกรรมเป็นฐาน (Industrial Based) และการปลูกป่าเศรษฐกิจของเอกชน

1.2 แนวความคิดที่ถือว่า ป่าไม้เป็นของชุมชน ตามแนวความคิดนี้มีแนวทางที่อาศัยราษฎรในท้องถิ่นพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ป่าไม้ เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ และประกอบอาชีพทางการเกษตรควบคู่กันไป ลักษณะการจัดการป่าไม้ตามแนวความคิดนี้เป็นวิธีการใช้เกษตรกรรมเป็นฐาน (Agriculture Based) แนวทางนี้เป็นแนวทางสำหรับการรวมชมระหว่างราษฎร ซึ่งต้องการการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้ให้มากขึ้น โดยใช้วิชาการทางวนศาสตร์และเกษตรศาสตร์เข้าประสานกัน จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ระบบวนเกษตร (Agro-Forestry) วิธีการตามแนวทางนี้ เช่น การยอมให้ราษฎรปลูกพืชเกษตร เลี้ยงสัตว์ในระหว่างช่องว่างของต้นไม้ที่ปลูก วิธีดำเนินการตามระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่าไม้โดยทั่ว ๆ ไปจะไม่มีกรให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน แต่จะให้สิทธิทำกิน และ

อนุญาตให้สิทธิทำกินนี้ตกทอดไปสู่ทายาทได้ แนวทางการกำหนดนโยบายในลักษณะนี้อาจกระทำในรูปของหมู่บ้านป่าไม้ (Forestry Village) และป่าชุมชน (Community Forestry)

1.3 แนวความคิดที่ถือว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรเพื่อการอนุรักษ์ แนวความคิดนี้มีพื้นฐานที่ว่า จะต้องสงวนทรัพยากรป่าไม้ไว้เพื่อการอนุรักษ์ เพื่อควบคุมความสมดุลของสภาวะธรรมชาติ แนวความคิดนี้ใช้สำหรับประเทศที่มีทรัพยากรด้านอื่นในการนำมาทดแทนทรัพยากรป่าไม้เพียงพอ หรือประเทศที่มีทรัพยากรป่าไม้อยู่ในภาวะน้อยลงจนเกิดวิกฤติ ซึ่งจะต้องจัดหาวัสดุใช้สอยมาทดแทนไว้ในประเทศ เช่น การสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศ หรือการใช้วัสดุอย่างอื่นมาทดแทนไม้

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ด้านบทบาทของพระสงฆ์ มีงานวิจัยของพระมหาธีระวุฒิ ธีรธมโม (2543) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกของประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ภูมิหลังของพระสงฆ์ในด้านพรญา การศึกษาสายพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และการศึกษาสายสามัญศึกษา ไม่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในการชี้นำและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กล่าวคือ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีพรญา และมีการศึกษาสายปริยัติธรรมแผนกธรรมอยู่ในระดับสูง แต่ในขณะที่การศึกษาสายสามัญของพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ยังคงอาศัยปัจจัยอื่นๆ เป็นส่วนช่วยเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้มีมากขึ้น และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นคุณลักษณะพิเศษที่มีอยู่ในตัวพระสงฆ์เองอยู่แล้ว อาทิเช่น การมีบุคลิกภาพที่น่าเคารพนับถือ ความสุ่มรอบคอบ ความมีเมตตา ความสุภาพอ่อนโยน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ตลอดจนจริยวัตรที่งดงามสมานเสมอของพระสงฆ์เอง

ส่วน จุลทอน สะอาด (2545) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการของประชากรกลุ่มเป้าหมายที่มีอายุตั้งแต่ 40 – 60 ปี มีอาชีพเกษตรกรรมและส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีประสบการณ์ในด้านการให้ความรู้ เคยรู้จักกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชน และนอกจากนี้ ลักษณะพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคมยังมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนปางสัก ได้แก่ การรับรู้ข่าวสาร การอนุรักษ์ การมีประสบการณ์ด้านการอบรมและความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชน

สำหรับ เสาวลักษณ์ กุศลทรามาส (2544) ได้ทำการศึกษาทวิวิธีการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า จิตสำนึกในการรักษาป่าของชุมชนเกิดจากการปลูกฝังของแกนนำหมู่บ้านที่ต้องการกันพื้นที่บางส่วนให้เป็นป่าทำเลเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยพื้นฐานทางสังคม เช่น ระบบเครือญาติ ระบบอาวุโสที่ผู้น้อยจะให้เกียรติและนับถือผู้อาวุโสหรือผู้ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านก่อน การเป็นคนบ้านเดียวกัน มาจากถิ่นฐานเดียวกันเป็นตัวส่งเสริมให้ชาวบ้านเห็นชอบ นอกจากนี้การที่ชุมชนต้องประสบปัญหาพร้อมกัน คือการแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านจากบุคคลภายนอกที่ก่อให้เกิดความแห้งแล้งส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพด้านการเกษตรและการดำรงชีพเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้ร่วมกันต่อต้านสัมปทานทำไม้ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานจัดตั้งป่าชุมชนที่ช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและได้รับประโยชน์จากการมีป่าชุมชน เช่น เกิดความชุ่มชื้น สร้างชื่อเสียงให้กับหมู่บ้านเป็นที่รู้จักของบุคคลภายนอก

นอกจากนั้น กนิษนาจ หลิมสวัสดิ์ (2543) ทำการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของราษฎรในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการพึงพิงป่าชุมชนโลกสะอาด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ ไฟฟ้า คมนาคม การประกอบธุรกิจหมู่บ้าน แหล่งไม้ใช้สอย เชื้อเพลิง สัตว์เลี้ยงใช้งานและสิทธิในที่ดินทำกิน การสาธารณสุข แหล่งน้ำกินน้ำใช้ มีสูงในขณะที่การประกอบอาชีพ การมีงานทำ และการคุ้มครองด้านการรักษาพยาบาล และการให้ความรู้ด้านคุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ นอกจากนี้การเป็นสมาชิกในกลุ่ม การมีความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้เข้มแข็ง ดังนั้นจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ราษฎรมีแรงงานในการประกอบอาชีพเสริมเพิ่มขึ้น เช่น ทอผ้า ทำวิกผม ทำเครื่องจักสาน เป็นต้น โดยเฉพาะในครัวเรือนที่มีแรงงานน้อย

ในส่วนของ ประสบสุข พันธุประยูร (2535) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับ บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดภาคเหนือของไทย พบว่าพระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยที่ชาวบ้านมีความศรัทธาเป็นพลังในการอนุรักษ์ และพยายามที่จะสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ให้เกิดความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ศีล 5 พรหมวิหาร 4 อริยสัจ 4 และสังกหัตถ์ 4 เป็นต้น

ส่วน นุชบา ภูัสกุล (2553) ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทักษะคิดและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ แต่

พฤติกรรมกรเปิดรับสื่อดังกล่าวไม่มีความสัมพันธ์ในด้านทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ แต่ก็มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนหมู่บ้านป่าไม้

จากงานวิจัยต่าง ๆ ที่ได้ศึกษามาก่อนแล้วนั้น ล้วนเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งสิ้น และตัวขับเคลื่อนที่จะทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนก็ขึ้นอยู่กับบทบาทของพระสงฆ์ เพราะในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทางวิญญาณ เป็นผู้ที่มีความน่าเชื่อถือมาก และมีวิธีการสอนในรูปแบบต่างๆ สามารถที่จะสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างแท้จริง ซึ่งก็ตรงกับคำกล่าวของ รองศาสตราจารย์ กมล ฉายาวัฒน์ ที่ว่า “พระสงฆ์ก็ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเช่นกัน ดังนั้นพระสงฆ์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้ และในทางกลับกัน หากพระสงฆ์จะเป็นผู้นำในการแก้ไขปัญหาจะทำได้ดีกว่า” อันจะนำพาประชาชนให้เข้าใจและปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนรู้จักห่วงแหนทรัพยากรที่มีให้คงอยู่ นอกจากนี้งานวิจัยดังกล่าวข้างต้นจะเป็นข้อมูลประกอบการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และสมมติฐานที่ได้ตั้งเอาไว้ เพื่อรอการพิสูจน์ตามหลักวิชาการต่อไป

2.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

